

Ἐπιλεγόμενα

Ἡ ἀποπνευματώση τῆς ὕλης καὶ τοῦ σώματος

Ἡ πρόκληση τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος

Ἀπὸ τὰ ἄρθρα ποὺ περιέχονται στοὺς δύο τόμους τοῦ ἀφιερώματος αὐτοῦ ἀναδεικνύεται ὅτι εἶναι ὄχι μόνο ἀναγκαία ἢ προσέγγιση καὶ κατανόηση τοῦ «ἄλλου», ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητη γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς ἐκατέρωθεν ταυτότητας.

Καὶ μέσα ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ἄρθρων τῶν δύο τευχῶν τοῦ ἀφιερώματος ὁ ἀναγνώστης δύναται νὰ ἀντιληφθεῖ ὅτι ἡ ἐμφάνιση τῆς Διαμαρτύρησης δὲν προῆλθε ἐκ τοῦ μηδενός. Γιὰ τὴ σύλληψη καὶ τὴν ἀνδρωσὴ της χρησιμοποιήθηκε προϋπάρχουσα ὕλη ταυτόχρονα ὅμως φαίνεται ὅτι ἡ ἴδια, ἀκόμη κι ἂν δὲν λειτούργησε γενεσιουργά, σίγουρα ἐπιτάχυνε μὲ τὴν ἐμφάνισή της τὸν πολιτισμὸ ποὺ προέκυψε (Νεωτερικότητα, Διαφωτισμὸ, Ὁρθολογισμὸ, Μετανεωτερικότητα κ.λπ.).

Ἡ Μεταρρύθμιση ἀντλήσε ὕλικὸ ἀπὸ τὴ διδασκαλία τοῦ Δυτικοῦ μεσαιωνικοῦ χριστιανισμοῦ ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ ἀναζωπύρωση ἰδεῶν, τὶς πολιτικῆς, κοινωνικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς ἀνησυχίης καὶ ἀνακατατάξεις κατὰ τοὺς ὕστερους χρόνους τοῦ Μεσαίωνα, ὅπως αὐτὲς ἀποτυπώνονται ἰδίως στὰ κινήματα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς Ἀναγέννησης.

Ἡ ἐμφάνιση τῆς Μεταρρύθμισης ἦταν ἓνα ἰδιαίτερος ἐπώδυνο γεγονός γιὰ τὸν Ρωμαιοκαθολικισμὸ. Ἐξ αἰτίας αὐτοῦ προκάλεσε ἔντονες ἀντιδράσεις ὅπως γιὰ παράδειγμα τὴν Ἀντιμεταρρύθμιση, ἀλλὰ καὶ πολεμικῆς συρράξεις μὲ ἀποκορύφωμα τὴ Νύκτα τοῦ ἁγίου Βαρθολομαίου (1572 μ.Χ.).

Ἀντιλαμβάνεται ὁ ἀναγνώστης πόσο θὰ αὐξανόταν ἡ ἔνταση, ἂν ἰσχύει ἡ τοποθέτηση ὅτι «ἡ Μεταρρύθμιση δὲν εἶχε τὴν ἔννοια τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας πάνω στὴν ζωὴ γενικά, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν ἀντικατάσταση τῆς μέχρι τότε μορφῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας μὲ μιὰ ἄλλη... μὲ μιὰ ρύθμιση τοῦ συνόλου τῆς συμπεριφορᾶς

πού εισχωρούσε σὲ κάθε σφαῖρα τῆς ἰδιωτικῆς καὶ δημόσιας ζωῆς πού ἦταν ἄπειρα ἐπαχθῆς καὶ ἐπιβαλλόταν αὐστηρά»¹.

Αὐτὴ ἡ προτεσταντικὴ ἀρχὴ πυροδότησε ἀνακατατάξεις σὲ κάθε ἐπίπεδο τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ διαμόρφωσε ἐν μέρει μία νέα ἀντίληψη περὶ Θεοῦ, ἀνθρώπου καὶ κόσμου, ἃν καὶ γιὰ κάποιους ἐπιστήμονες ἡ Μεταρρύθμιση καὶ ὁ Ρωμαιοκαθολικισμὸς ἀποτελοῦν τὶς δύο ὄψεις τοῦ ἰδίου νομίσματος.

Ἀλλὰ τὸ προτεσταντικὸ ἦθος καὶ τρόπος σκέψης, ὅπως κατέστη ἐμφανὲς καὶ ἀπὸ πολλὰ ἄρθρα τοῦ ἀφιερώματος, δὲν περιορίσθηκε ἐντὸς τῶν γεωγραφικῶν ὁρίων τῆς δυτικῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ γρήγορα ἐπεκτάθηκε σὲ ὁλόκληρη τὴ δυτικὴ Εὐρώπη καὶ παράλληλα ἦλθε ἐνωρὶς σὲ ἐπαφὴ καὶ μὲ τὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία μὲσῶ μιᾶς ποικιλίας δυνατοτήτων πού παρεῖχε ὁ ἐξελισσόμενος κόσμος.

Ἡ δὲ βασικὴ μεταρρυθμιστικὴ Ἀρχή, ὅτι ἡ Ἐκκλησία πρέπει πάντοτε νὰ μεταρρυθμίζεται («*Ecclesia semper reformanda*»), συνέβαλε ὥστε ἡ ἀρχικὴ Διαμαρτύρηση νὰ ἐκδηλωθεῖ καὶ σὲ παραλλαγές ὅπως ὁ Καλβινισμὸς, ὁ Ἀγγλικανισμὸς, πέραν τοῦ Λουθηρανισμοῦ, καὶ ὄχι μόνο. Γιατί, ὅπως εἶναι γνωστὸ, εἰς βάθος χρόνου ἐντὸς τῶν κόλπων τῶν μεγάλων παραφυάδων τῆς Μεταρρύθμισης θὰ ἐμφανισθοῦν μικρότερης ἢ μεγαλύτερης ἐμβέλειας κινήματα ἢ ομάδες ὅπως ὁ πουριτανισμὸς, ὁ μεθοδισμὸς, ὁ εὐσεβισμὸς κ.ἄ., ἡ ἐπίδραση τῶν ὁποίων ὅμως δὲν ὑπῆρξε ἥσσονος σημασίας στὸ εὐρωπαϊκὸ καὶ εὐρύτερα παγκόσμιο γίνεσθαι.

Μὲ τὴ συμπλήρωση μισῆς καὶ πλέον χιλιετίας ἀπὸ τὴ Μεταρρύθμιση, ἔχουν ἀμβλυνθεῖ οἱ ἀρχικὲς ἐντάσεις καὶ ἔχουν δημιουργηθεῖ πλέον οἱ συνθήκες γιὰ μιὰ πιὸ νηφάλια καὶ πιὸ ψύχραιμη μελέτη τῆς Διαμαρτύρησης, τῆς ἐξέλιξής της, τῶν ἐκφάνσεων, τῶν ἐπιρροῶν καὶ τῶν ἀλληλεπιδράσεών της, χωρὶς τὸ βᾶρος τῶν ἰδεολογικῶν προκαταλήψεων τοῦ παρελθόντος.

Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ ψηλάφηση τῆς προτεσταντικῆς ταυτότητας, τὸ ἀφιέρωμα τοῦτο στόχευε καὶ στὸν ἐντοπισμὸ στοιχείων καὶ κριτηρίων, νοοτροπίας, ἠθους καὶ «πνεύματος», πού ἐνδεχομένως

1. Max Weber, *Ἡ προτεσταντικὴ ἠθικὴ καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ καπιταλισμοῦ*, μετάφρ. Μ. Κυπραῖος, [Κοινωνιολογικὴ Βιβλιοθήκη – Βασικὰ Κείμενα], ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 1978, σ. 32.

ἀπὸ τὸν ποικίλο καὶ εὐρύτατο χῶρο τῆς Μεταρρυθμίσεως μετακενώθηκαν εἴτε διὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ εἴτε οἰκειοθελῶς προσελήφθησαν εἴτε ἀβασάνιστα υἰοθετήθηκαν ἀπὸ ὀρθόδοξες κοινότητες καὶ τῆ θεολογικῆ σκέψῃ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ θεωροῦνται μέρος τῆς παραδόσεως πολλῶν ἢ ὀλιγωτέρων ἐκ τῶν ὀρθοδόξων. Πολλοὶ ἐρευνητές, ἰερωμένοι καὶ μὴ, ἔχουν ὑποστηρίξει ὅτι ἡ διείσδυση τοῦ προτεσταντικοῦ τρόπου σκέψῃς καὶ ζωῆς στὸν ὀρθόδοξο κόσμο ἔγινε σὲ τέτοιο βαθμὸ, ὥστε νὰ δικαιῶνει τὸ γεγονός ὅτι κάποιοι ὀμιλοῦν γιὰ «βαβυλώνια αἰχμαλωσία».

Ἡ ἀναγνώριση μιᾶς τέτοιας πραγματικότητος μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ μὲ διττὸ τρόπο: ἂν ἐνὸς μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ πολλοὺς ἀπὸ ἐμᾶς σὲ μιὰ ταπεινώση, σὲ μιὰ πιὸ προσεκτικὴ καὶ λιγώτερο ἐπιθετικὴ ἀντιμετώπιση τοῦ ἄλλου, τῆς Μεταρρυθμίσεως, διότι ἐνδέχεται αὐτὸ ποὺ κάποιος κατηγορεῖ νὰ τὸ φέρεῖ ὁ ἴδιος –ἔστω καὶ ἀσυναίσθητα– καὶ ἂν ἐτέρου θὰ μποροῦσε νὰ λειτουργήσῃ ὡς ἀφορμὴ γιὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς αὐθεντικῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Μία τέτοιου εἴδους ἀναζήτησιν θὰ ἦταν καὶ προσφορὰ καὶ «δῶρο» καὶ πρὸς τοὺς προτεστάντες, στοὺς ὁποίους δὲν μπορεῖ κάποιος νὰ μὴν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ Διαμαρτύρησή τους εἶχε ὡς ἓναν βαθμὸ στόχο τὴν ἀναζήτησιν τοῦ αὐθεντικοῦ.

Ὁ Προτεσταντισμὸς συνέβαλε καὶ στὴν ἐμφάνισιν τῆς Νεωτερικότητος καὶ τῆς Μετανεωτερικότητος. Ἡ δευτέρη δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι διακρίνεται γιὰ τὴ ρευστότητά της, ὅπως ὁ Προτεσταντισμὸς γιὰ τὴ μεταρρυθμιστικότητά του, καὶ συμπίπτει μὲ τὴ μετάβαση στὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ ποὺ δρᾷ καταλυτικὰ στὴν ἀνθρωπότητα, ἐπιφέροντας καταγιγιστικὲς καὶ μὴ προβλέψιμες μεταβολὲς στὸν τρόπο ζωῆς τῶν ἀνθρώπων.

Εἶναι γνωστὸ στοὺς εἰδικούς ὅτι ὁ Προτεσταντισμὸς δὲν εἶναι κάτι τὸ ἐνιαῖο· ἐν τούτοις αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι δὲν ὑπάρχει μιὰ βάση σταθερὴ καὶ ἓνας ἄξονας συμπαγῆς. Ἡ μελέτη ὅλων τῶν παραλλαγῶν καὶ παραφυάδων του εἶναι ἓνα τεράστιο ἐπιστημονικὸ ἔργο. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν καὶ τὸ παρὸν ἐπιλογικὸ σχόλιο δὲν ἔχει τέτοιες φιλοδοξίες, παρὰ ἀπλῶς νὰ ἐπισημάνει μεταξὺ πολλῶν τὴ διαπίστωση, τὴν ὁποία θὰ βρῖσκουμε διαρκῶς ἀπειλητικὰ μπροστὰ μας, ὅτι ὁ Προτεσταντισμὸς διατήρησε, ἐνίσχυσε καὶ ἐπηύξησε τὸ μανιχαϊστικὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖο συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴ σύγχρονη ὀλέθρια «ἀποπνευμάτωση» τῆς ὕλης.

Ὁ μανιχαϊσμὸς, τὸν ὁποῖον εἰσήγαγε ὁ Μάνης (ποὺ γεννήθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 3ου αἰῶνα), βασίζεται –ὡς γνωστὸν– στὴ ζωροαστρικὴ

ιδέα τῆς διαρκοῦς σύγκρουσης τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ. Τὸ σύμπαν χωρίζεται σὲ δύο κόσμους, τοῦ Φωτὸς καὶ τοῦ Σκότους. Ἀπὸ τὴν ἀντίθεση, τὴ σύγκρουση τῶν δυνάμεων τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Κακοῦ γεννήθηκε τὸ ὑλικὸ σύμπαν τὸ ὁποῖο κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸ Σκότος!

Ἀπὸ ὀρθοδόξου ἐπόψεως, ὅπως εἶναι γνωστὸ, δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ αὐτὴ ἡ διχοτομικὴ θεώρηση τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία προβάλλει τὴ διάκριση μεταξὺ κτιστοῦ–ἀκτίστου καὶ κατανοεῖ τὸ κτιστὸ μόνον σὲ ἀναφορὰ μὲ τὸν ἄκτιστο Δημιουργό. Βεβαίως στὴ *Γένεση*, τὸ πρῶτο βιβλίον τῆς Ἁγίας Γραφῆς, στὸ τρίτο κεφάλαιο ποὺ περιγράφεται ἡ «πτώση», παρεισφρέει διὰ τῆς πτώσεως μία ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸν ἄκτιστο Δημιουργὸ καὶ τὸν κτιστὸ ἄνθρωπο, ἀντίθεση τὴν ὁποία προκάλεσε ὁ ἄνθρωπος. Ἐκεῖ γιὰ πρώτη φορὰ παρουσιάζεται ἕνας τύπος διαρχίας, μὲ τὸν Θεὸ νὰ ταυτίζεται μὲ τὸ κακὸ καὶ τὸν ὄφιν μὲ τὸ καλὸ («φρονιμώτατος πάντων»²), ὁ ὁποῖος σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Θεὸ ἐπιθυμεῖ σφόδρα τὸ «καλὸ», τὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου³.

Μὲ τὴν πτώση εἰσάγεται κατ' οὐσίαν ἕνα χάσμα –περιστασιακὸ μὲν σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία– μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου τὸ ὁποῖο εἶναι ἀδιέξοδο. Διότι ἀπὸ θεολογικὴ ἄποψη, χωρὶς τὴν ὑπακοή, τὴν ἀναφορὰ καὶ τὴν κοινωνία μὲ τὸν Θεό, θὰ μένει πάντοτε ἀνικανοποίητη ἡ ροπή, ἡ κλήση πρὸς τὸ «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»⁴ καὶ ἡ ὑπέρβαση τοῦ μοναδικοῦ ζητήματος τοῦ ἀνθρώπου, ἡ σωτηρία του δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ τοῦ θανάτου, θὰ μένει ἀνεκπλήρωτη.

Ἀπὸ ὀρθοδόξου ἀπόψεως ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε μὲ τὴν πρωταρχικὴ καὶ βασικὴ ἐντολὴ νὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴ θέωσή του. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἀπεμπλακεῖ ἀπὸ αὐτὴν. Εἴτε κοιμᾶται εἴτε εἶναι ξύπνιος⁵, εἴτε ἐργάζεται εἴτε ἐρωτεύεται, εἴτε πολεμᾷ εἴτε ἐπιδίδεται σὲ ἀνοιχοδόμηση μνημείων κ.τ.τ., κατὰ βάθος, ἔστω καὶ παραπλεύρως καὶ ἀθέμιτα, προσπαθεῖ νὰ ἱκανοποιήσῃ καὶ νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν πόθο γιὰ θέωση. Ἡ πτώση, ὡς εἰσαγωγὴ αὐτῆς τῆς ἀντίθεσης, ἔχει ὡς πυρῆνα τῆς τὸν αὐτοκαθορισμὸ καὶ τὸν αὐτοπροσδιορισμὸ. Ὁ ἄνθρωπος,

2. *Γεν.* 3, 1.

3. *Γεν.* 3, 1-7.

4. *Γεν.* 1, 26.

5. Βλ. Ἰωάννου Κλίμακος, *Λόγος 30ός*, 13: «... οὐδὲ καθ' ὕπνου ἡρεμεῖν τοῦ πόθου δύναται: ἀλλὰ κάκεισε πρὸς τὸ ποθοῦμενον ἀδολεσχεῖ».

ἐπιλέγοντας τὴν ἄρνηση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ–Δημιουργοῦ, ἐπιλέγει τὸν διαχωρισμὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεό· ἐν τούτοις αὐτὴ ἡ ἐπιλογή δὲν μπορεῖ νὰ ἀναιρέσει τὴ δεδομένη κλίση πρὸς τὸ θεῖο (*κατ’ εἰκόνα καὶ καθ’ ὁμοίωσιν*), τὴν ἐγγενῆ δηλαδή ροπὴ τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ἑτεροκαθορισμὸ. Πῶς ὅμως εἶναι δυνατὸν νὰ ἰκανοποιηθεῖ ἡ ἐγωτικὴ ἀπόφαση γιὰ αὐτοκαθορισμὸ καὶ ἡ δεδομένη ροπὴ πρὸς ἀθανασία διὰ τοῦ αὐτοκαθορισμοῦ, εἶναι τὸ καυτὸ ἐρώτημα, ὁ γρίφος ὅλων τῶν ἐποχῶν. Καὶ γρίφος θὰ παραμένει ὅσο ὁ ἄνθρωπος ἐπιμένει –δεδομένου ὅτι δὲν εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ αὐτοδημιουργητος, ἐπομένως ἔχει ἀρχή, ἄρα εἶναι θνητός– νὰ πιστεύει ὅτι ἡ αἰωνιότητα εἶναι κάτι ποῦ μπορεῖ νὰ πηγᾶσει ἀπὸ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό, ἀπὸ τὶς δικές του δυνάμεις.

Αὐτὴ ἡ προπατορικὴ παρείσακτη ἐμπειρία τῆς ἀντίθεσης διαχύθηκε καὶ μορφοποιήθηκε μὲ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων μέσα καὶ ἀπὸ δυαλιστικὲς θεωρίες ὅπως ἦταν ὁ ὀρφισμὸς στὴν ἀρχαιότητα, ἡ στωικὴ φιλοσοφία καὶ ὁ γνωστικισμὸς⁶ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴ περίοδο καὶ ἀργότερα ὁ μανιχαϊσμὸς ποῦ ἤδη μνημονεύσαμε. Οἱ δυαλιστικὲς ἀντιλήψεις μεταξὺ ὑλικοῦ καὶ ἄυλου στοιχείου, αἰσθητοῦ καὶ φυσικοῦ κόσμου, σώματος καὶ πνεύματος/ψυχῆς μορφοποιήθηκαν στὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία καὶ κυρίως στὸν νεοπλατωνισμὸ⁷.

Σὲ διάφορο βαθμὸ ὅλα αὐτὰ τὰ σχήματα ἀντιλαμβάνονται τὸν κόσμον διχαστικά: ἀπὸ τὴ μία ὁ αἰσθητός, ὁ φυσικός, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ ὑπεραισθητός, ὁ ὑπερφυσικός. Ὅμοίως γίνεται ἀντιληπτὸς καὶ ὁ ἄνθρωπος ὡς μία ψυχοσωματικὴ ἐνότητα (σῶμα-ψυχὴ), ὅπου τὰ μέρη τῆς ἀντιμάχονται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο. Ἡ ὕλη εἶναι *κακὴ* καὶ ἡ ἐκ φύσεως ἀθάνατη ψυχὴ (πνεῦμα) *ἀγαθὴ*. Ἡ ψυχὴ ἐδῶ θεωρεῖται ὡς μέρος τῆς οὐσίας τοῦ ἐνιαίου καὶ μοναδικοῦ Ἐνός. Γι’ αὐτὸ ἡ σωτηρία τοῦ

6. Βλ. σχετικὰ Β. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, ἐκδ. «Ἀστὴρ», Ἀθῆναι 1948, σ. 55. Χαρακτηριστικὰ ἐπισημαίνεται δὲ ὅτι οἱ Γνωστικοὶ «ἤθελον νὰ δημιουργήσωσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀνωτέραν τάξιν χριστιανῶν» καὶ ἔφθαναν στὸ σημεῖο νὰ πιστεύουν ὅτι «αὐτοὶ μόνον ἦσαν ἱκανοὶ διὰ τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀσκήσεως νὰ ἀπορρίψωσι τὴν ὕλην ... καὶ ὠνόμαζον ἑαυτοὺς “ὁμοουσίους” τῷ Θεῷ» (ὁ.π., σ. 55 κ.έ.).

7. Ἀντιθέτως ὁ Ὅμηρος «δὲν κάνει καμία δυαδικὴ διάκριση μεταξὺ σώματος καὶ νοῦ ἢ μεταξὺ σώματος καὶ ψυχῆς ὅταν περιγράφει τὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά». Κατὰ τὴν ὀμηρικὴ ἀντίληψη, τὰ ζῶντα πρόσωπα εἶναι «σώματα καθ’ ὀλοκληρίαν» καὶ ἡ ἀνθρώπινη ταυτότητα εἶναι ἐντελῶς σωματικὴ ἢ ὑλικὴ (βλ. σχετικὰ Α. Α. Long, *Νοῦς, ψυχὴ καὶ σῶμα στὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ στοχασμὸ*, μετάφρ. Δ. Παπουτσάκη, Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 2019, σ. 5 καὶ 24).

άνθρώπου στις παραπάνω φιλοσοφικές θεωρίες ταυτίστηκε με την απελευθέρωση από την υλικότητα-σωματικότητα. Σε αυτή τη βάση ανεπτύχθη ο πυθαγόρειος και νεοπλατωνικός άσκητισμός με σκοπό τον έλεγχο του σώματος και την έπιβολή της έγκράτειας στις απολαύσεις της ζωής. Δέν είναι τυχαίο ότι «πνευματικοί» όνομάσθηκαν άρχικά εκείνοι από τους νεοπλατωνικούς που έφευγαν από τις πόλεις για να ζήσουν άσκητικά και άφίσταντο τών υλικών απολαύσεων⁸.

Η πλατωνική φιλοσοφία με τη σύλληψη της ιδέας της έκ φύσεως άθανασίας της ψυχής προσπάθησε να λύσει και να υπερβεί τó πρόβλημα του θανάτου. Ο άνθρωπος μπορεί πλέον να μη φοβάται τόν θάνατο, διότι ο θάνατος είναι ή απελευθέρωση από τη ρυπαρά υλικότητα. Γι' αυτό και ο Σωκράτης με χαρά πηγαίνει στόν θάνατο σέ αντίδιαστολή με τόν Χριστό⁹ που τρέμει. Στα δυαλιστικά συστήματα μπορεί ο άνθρωπος να μη νιώθει κατώτερος από τόν Θεό γιατί όσο και άν τó σώμα είναι κακό, τó άθάνατο στοιχείο της ύπαρξής του είναι όμοούσιο με τó θείο. Η έπινόηση έκ μέρους αυτών τών κινημάτων της θεωρίας ότι ο άνθρωπος άποτελείται και από άυλο θείο, άθάνατο έκ της φύσεώς του στοιχείο, τó όποιο προϋπήρχε προτού συνδεθεί με τó σώμα του και τó όποιο άπέρρευσε από τó αιώνιο θείο, δέν μειώνει αλλά αυξάνει περαιτέρω τó χάσμα μεταξύ Θεού και κόσμου. Διότι αυτή ή θέση δέν άποτελεί ύποτίμηση μόνον του υλικού, αλλά και τήν πλέον ύπουλη «έκδίκηση» του Θεού δια του σφετερισμού της μετοχής στή θεική Του ούσία.

Οί μανιχαϊστικές και δυαλιστικές αντίληψεις θά περάσουν στόν δυτικό χριστιανισμό και φιλοσοφία άρχικά μέσω του ί. Αύγουστίνου (354-430 μ.Χ.), ο όποιος ύπήρξε για ένα διάστημα όπαδός του Μανιχαίου και του Βοηθίου (477-524 μ.Χ.). Ο Αύγουστίνος έστρεψε τó ενδιαφέρον του ανθρώπου στό έσωτερικό του (άνθρωποκεντρισμός), μάλιστα σέ κάτι πιο «άυλο» τó όποιο ύπερτερεί, σέ σχέση με τόν έξωτερικό υλικό κόσμο, σέ σχέση με τó περιβάλλον. Άνθρωπολογία και κοσμολογία σέ αντίθεση.

Δέν είναι του παρόντος, αλλά με πολλούς και ποικίλους τρόπους οί δυαλιστικές αντίληψεις διαποτίζουν όχι μόνον τόν δυτικό Μεσαίωνα

8. Στεφανίδης, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, ό.π.

9. Ίω. Ζηζιούλας, *Μητροπολίτης Περγάμου, Έλευθερία και ύπαρξη*, έκδ. Δόμος, Άθήνα 2019, σ. 105.

ἀλλὰ ἐν συνεχείᾳ περνοῦν καὶ στὴ Μεταρρύθμιση. Καὶ μάλιστα πέρασαν ἀνανεωμένες, καθ' ὅτι μέσα ἀπὸ τὸν ἀνθρωπισμὸ ὅλα τὰ ζητήματα περὶ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου καὶ φύσεως τέθηκαν πάλι ἐπὶ τάπητος καὶ ἀναστοχάσθησαν οἱ λόγοι μὲ βάση τὴ λογική, τὸν ὀρθὸν λόγο, τὴ γνώση. «Σκέπτομαι ἄρα ὑπάρχω» (Καρτέσιος, «*cogito ergo sum*»). Ὁ ἄνθρωπος θὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς ὡς μηχανὴ καὶ ἀκόμη καὶ ὁ Θεὸς καθίσταται –ἀπὸ ἓνα σημεῖο καὶ μετὰ– ἀντιληπτὸς ὡς ἓνας τεχνίτης ἢ κατασκευαστής, χάνοντας τὴν ὑπερβατικότητά του (ντεϊσμὸς).

Δὲν εἶναι ἄσχετο ὅτι καὶ ἡ προτεσταντικὴ ἠθικὴ ἀποθεώνει τὴ λογική, τὸν λόγο· γι' αὐτὸ καὶ οἱ συνάξεις τῶν πιστῶν στὸν Προτεσταντισμὸ ἔχουν κηρυγματικὸ καὶ κατηχητικὸ χαρακτήρα καὶ καταργεῖται ἡ διαμεσολάβηση τοῦ ἄλλου, τοῦ ἱερέα. Ἡ ἀπολογία τοῦ Λουθήρου ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τῆς Βόρμς τελειώνει μὲ τὴν ἀπαθανάτιση τῆς λογικῆς: «ἐὰν δὲν μὲ πείσουν μὲ ἐπιχειρήματα ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή ἢ μὲ τὴν ἀδιάσειστη λογική...».

Ἡ μανιχαϊστικὴ διχοτόμηση ὕλης-πνεύματος ἔφθασε στὰ ἄκρα εἰδικὰ στὸν πουριτανισμὸ, ὁ ὁποῖος προέβαλε τὸν ἀπόλυτο ἔλεγχο τοῦ *status naturae*¹⁰, τῆς ὕλης. «Ἡ πουριτανικὴ ἠθικὴ ἀποζήτησε τὸν πλήρη ἔλεγχο τοῦ σώματος ἀπὸ τὴν ψυχὴ, δαιμονοποιώντας κάθε αἴτημα ἢ ἐπιθυμία ποὺ προέρχονταν ἀπ' αὐτό. Μία τέτοια οὐσιοκρατικὴ κατανόηση τοῦ κακοῦ, ποὺ τὸ ἐντοπίζει στὴν ὕλη, διαπερνᾷ ὀλόκληρη τὴν πνευματικὴ παράδοση τῆς Δύσης καὶ στὴ βάση της γεννήθηκε καὶ ἀναπτύχθηκε τὸ σύγχρονο τεχνικὸ πνεῦμα»¹¹.

Τὸ τεχνικὸ πνεῦμα ὡς στάση ζωῆς ἔδωσε φτερὰ στὸν δυαλισμὸ διότι ἀποδέσμευσε ἐν πολλοῖς τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τοὺς περιορισμοὺς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Χάρης στὴν τεχνολογία ὁ ἄνθρωπος εἶναι σχεδόν, ὅπως ὁ Θεός, «πανταχοῦ παρών» καὶ συχνὰ χωρὶς νὰ εἶναι ἀπαραίτητο νὰ μετακινήσει τὸ σῶμα του.

Ἀλλὰ σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο ἀξίζει ἡ παρακάτω διευκρίνιση: ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἡ «θεόθεν δοθεῖσα τεχνικὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου ποὺ συνδέεται μὲ τὴν κατασκευὴ ἐργαλείων καὶ τὴν πραγμάτωση συγκεκριμένων μεθόδων καὶ τεχνικῶν ἐπίτευξης πρακτικῶν στόχων»

10. Weber, ὁ.π., σ. 103.

11. Δημ. Μπεκριδάκης, «Ἀπόπειρα Διερεύνησης τῶν Θεολογικῶν ὄρων ἄρθρωσης τοῦ Τεχνικοῦ Φαινομένου» (http://e-theologia.blogspot.com/2010/11/blog-post_8064.html).

και άλλο τὸ τεχνικὸ πνεῦμα –ὡς μία στάση ζωῆς– τὸ ὁποῖο εἶναι μία «πολιτιστικὴ ἀνθρωπολογικὴ καὶ πνευματικὴ σταθερὰ καὶ προϋπόθεση» τῆς ἐμφάνισης καὶ τῆς ἀνάπτυξης τῆς σύγχρονης τεχνικῆς, τεχνολογίας, ὅπως αὐτὴ ἐκδηλώνεται στοὺς νεώτερους χρόνους, ἀπὸ τὴν Ἀναγέννηση καὶ ἐντεῦθεν¹².

Πράγματι γιὰ πρώτη φορὰ ἐπιχειρεῖται ὁ ἔλεγχος τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως ἀρχικῶς μὲ τὴ δέσμευση τῆς δυνάμεως τοῦ ὕδατος (ὕδρομυλοι). Ὅμως μέχρι τὶς ἀπαρχές τῆς δεύτερης χιλιετίας, ὅσο καὶ νὰ ὑποτιμᾶται ἡ ὕλη καὶ ἡ φύση, ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νὰ λυτρωθεῖ ἀπὸ τὸν θάνατο ὄχι μὲ τὸν ἔλεγχο τῆς φύσεως ἀλλὰ μέσα π.χ. ἀπὸ τὴν ὑστεροφημία, μέσω τῆς μνήμης στὸ πλαίσιο τῆς κοινωνίας τῆς πόλεως. «Ἀλλὰ μὲ τὴν ἀάροδο τῶν αἰώνων, καθὼς ἄρχισε νὰ ἀπογυμνώνεται πνευματικὰ ἡ φύση ἀπὸ τὰ ὑπερβατικὰ της στοιχεῖα, ἀναπτύσσεται στὸν ἄνθρωπο ἡ συνείδηση τῆς ἐλευθερίας ὄχι ἀπλῶς ὡς δικαίωμα ἀλλὰ ὡς καθήκον, μὲ ἀποτέλεσμα σταδιακὰ ἡ γνώση νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴ δύναμη, μὲ τὴν ἰσχὺ»¹³, τὴν ἱερότητα, τὴν ἀθανασία. Ἡ ἄσκηση ἐλέγχου στὴν ἴδια τὴ φύση, θὰ ὀδηγήσει στὴν ἀνάγκη ἀναζήτησης τῶν κωδικῶν λειτουργίας της, τὴν ἀποκωδικοποίηση τοῦ DNA. Ἀλλὰ ἡ οὐσία τῆς «ἀποπνευμάτωσης»¹⁴ τῆς ὑλικότητος ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς μετατροπῆς τῆς ὕλης σὲ ἐνέργεια. Αὐτὸ εἶναι ποὺ ὁ Σπ. Κυριαζόπουλος χαρακτηρίζει εὐστοχα ὡς «ἀποπνευμάτωση» τῆς ὕλης¹⁵.

Ἡ ἀποπνευμάτωση πραγματώνεται διὰ τῆς ραγδαίας τεχνολογικῆς ἐξελίξεως, κατὰ τὴν ὁποία ἡ φύση καὶ τὸ σῶμα φαίνονται νὰ ἔχουν ὄλο καὶ μικρότερη σημασία μέσα σ' ἓναν κόσμο ποὺ τὰ πάντα γίνονται περισσότερο «ἄυλα»: οἱ ἐπικοινωνίες, οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις, ἡ ἐργασία, τὰ συναλλακτικὰ μέσα (λ.χ. «ἄυλα» ὁμόλογα), ἀκόμη καὶ τὸ ἴδιο τὸ σύστημα, ὁ ἴδιος ὁ καπιταλισμός. Ἡ ἴδια ἡ ἀνθρώπινη ἐπικοινωνία ἔχει γίνεϊ τόσο ἀόρατη διὰ τῆς τεχνολογίας καὶ τὸ σῶμα ὑπερβολικὰ περιττό. Ἀκόμη καὶ ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς ὁλόκληρης βιομηχανίας αἰσθητικῆς

12. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ καταγωγὴ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος*, Ἀθήνα 1965, σ. 109.

13. Σπ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ καταγωγὴ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος*, ὁ.π., σ. 112 κ.έ.

14. Ὡς γνωστόν, ἡ πρόθεση ἀπὸ ἔχει ὡς μεταφορικὲς συντακτικὲς λειτουργίες τόσο τὴν ἀφαίρεση/ἀπομάκρυνση, ὅσο καὶ τὴν καταγωγὴ/προέλευση, βλ. ἐνδεικτικὰ Ν. Ἀσωνίτης, Β. Ἀναγνωστόπουλος, *Συντακτικὸ τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Γλώσσας*, ἐκδ. Βιβλιοεκδοτικῆ, Ἀθήνα 1961, σ. 139.

15. Κυριαζόπουλος, ὁ.π.

βελτίωσης και αντιγήρανσης του σώματος, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὰ σύγχρονα «φύλλα συκῆς», ἀπὸ μία διαρκῆ, σχεδὸν ἀπεγνωσμένη προσπάθεια νὰ σταματήσει τὴ φθορά, νὰ ἀποτρέψει τὴν ἐπαφὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴν κτιστότητά του, ἢ ὅποια χωρὶς ἐσχατολογικὴ ἀναφορὰ εἶναι σκληρὴ καὶ ἀνυπόφορη.

Τὸ μανιχαϊστικὸ πνεῦμα ἀδυνατεῖ νὰ ἀντιληφθεῖ τὸν ἄνθρωπο ὡς μία ὁλότητα μὲ λειτουργίες· γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ καὶ διασπᾶ αὐτὴν τὴν ἐνότητα σὲ μέρη, ποὺ ἄλλα ὑποτιμᾶ καὶ ἄλλα ὑπερτιμᾶ. Ὑποτιμᾶ τὰ ἐμφανῶς ὑλικά καὶ δίνει προτεραιότητα στὰ πιὸ «ἄυλα». Καὶ γιὰ εὐνόητους λόγους τὸ ἄυλο τὸ θεωρεῖ πιὸ «πνευματικόν». Ἐν τούτοις τὸ «ἄυλο» δὲν εἶναι κατ' ἀνάγκην «πνευματικόν»· καὶ ὁ δαίμονας θεωρεῖται σὲ σχέση μὲ τὸν ἄνθρωπο πιὸ ἄυλος, ἐν τούτοις δὲν φημίζεται γιὰ τὴν πνευματικότητά του, τὴ σχέση του δηλαδὴ μὲ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα.

Γιὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία –ἢ ὅποια δὲν πρεσβεύει τὴν ἀποψίλωση τῆς ὕλης καὶ τοῦ σώματος ἀλλὰ τὸν καθαγιασμό του– τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ἀποπνευμάτωσης εἶναι παντελῶς ξένο. Ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος στὸν σύγχρονο κόσμο ὀδηγεῖ σὲ μία ἀποπνευμάτωση μέσῳ τοῦ ἐλέγχου τῆς φύσεως καὶ τῆς ὅσο τὸ δυνατόν μικρότερης ἐξάρτησης τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴν ὑλικότητα καὶ τῆς ἀναγνώρισης τῆς ἀξίας της. Ἀλλὰ γιὰ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία ἡ ἀξία τῆς ὕλης εἶναι τόσο μεγάλη ποὺ ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀποφάσισε νὰ ἐνσαρκωθεῖ: «ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο»¹⁶. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἡ ὕλη, ἡ σωματικὴτητα, τὸ «κτιστόν» καταξιώνονται σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὸ «ἄκτιστον», καταργώντας κάθε ἔννοια δυαλισμοῦ¹⁷. Ἐπομένως στὴν ὀρθόδοξη θεολογία δὲν εἶναι ἀποδεκτὴ μιὰ σπιριτουαλιστικὴ ἐξαύλωση τῆς ὕλης. «Ἡ σχέση μὲ τὸ ὄντως πνευματικόν, δηλαδὴ τὸ ἄκτιστο, δὲν συντελεῖται μὲ τὴν ἐξαύλωση τῆς ὑλικῆς πραγματικότητος»¹⁸. Τοιοῦτοτρόπως, δὲν ὑφίσταται δυῖσμός ἀλλὰ ἔνωση μὲ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Μὲ τὴν ἀποπνευμάτωση καθίσταται περιττὸ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου, πράγμα ποὺ φαίνεται στοὺς νεοφανεῖς τρόπους συμμετοχῆς στὴ λατρευτικὴ ζωὴ, καὶ ὑποτιμᾶται ἡ ὑλικὴ διάσταση τῆς ὑπάρξεώς του, ἢ ὅποια βάσει τῆς

16. Ἰω. α' 14.

17. Βλ. πρωτοπρ. Γεώργιος Μεταλληνός, «Υλικὴ κτίσις, ἀγιαζόμενη καὶ ἀγιαζουσα» (<https://www.pemptousia.gr/2014/05/iliki-ktisi-agiazomeni-ke-agiazousa/>).

18. Πρωτοπρ. Γεώργιος Μεταλληνός, ὁ.π.

ὀρθόδοξης θεολογίας ἔχει ὡς ἀρχέτυπο τὸν Χριστὸ καὶ ζωοποιεῖται ἀπὸ τὸ ἅγιο Πνεῦμα.

Ἡ ἀπάντηση στὸ πρόβλημα τοῦ θανάτου ὑπερβαίνεται «ὄχι σὲ ἐπίπεδο φύσεως ἀλλὰ ἱστορίας»¹⁹, δηλαδή στὸ ἐπίπεδο τῆς ἐλευθερίας καὶ ὄχι τῆς βελτιώσεως τῆς φύσεως. Ἐπομένως, ὅσο καὶ νὰ βελτιώσῃ ἢ νὰ ἐλέγξει κανεὶς τὴ φύση ἢ νὰ παρέμβῃ σὲ αὐτήν, δὲν πρόκειται νὰ μὴν πεθάνει.

Βεβαίως ὁ ὅρος ἀποπνευμάτωση θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ καὶ στὴν εἰκαστικὴ ὁρολογία τῆς βυζαντινῆς τέχνης, ἀλλὰ γιὰ νὰ εἶναι σύμφωνος μὲ τὴν ὀρθόδοξη θεολογία θα πρέπει νὰ δηλώνει τὸν καθαγιασμὸ τοῦ κτιστοῦ καὶ ὄχι τὴν ἀφυλοποίησή του. Στὴ Δευτέρα Παρουσία ἄλλωστε προσδοκοῦμε τὴν ἀνάσταση τῆς Σαρκός (Ἀθανασιανὸ Σύμβολο).

Ἡ ἀποπνευμάτωση τῆς ὕλης καὶ τοῦ σώματος εἶναι ἡ πιὸ σοβαρὴ πρόκληση ἢ σύγχρονη ἀπειλή, στὴν ὁποία πλέον καλεῖται νὰ ἀπαντήσῃ ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἡ ἀποπνευμάτωση τῆς ὕλης καὶ τοῦ σώματος θέτει ἐκ νέου τὸ ζήτημα τί εἶναι ἄνθρωπος. Δὲν εἶναι τυχαῖο δὲ ὅτι ὅροι ὅπως *μετ-άνθρωπος*, *μετα-ιστορία* κ.ἄ. θέτουν περιεκτικὰ τὸ ζήτημα. Ἐν ὁ 20ὸς αἰώνας χαρακτηρίσθηκε ὡς ὁ αἰώνας τῆς ἐκκλησιολογίας, τότε ὁ 21ος αἰώνας δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι ὁ αἰώνας τῆς ἀνθρωπολογίας, καθὼς ἡ τεχνολογικὴ πρόοδος θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ἔννοια τῆς μοναδικότητος τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου.

Ὅλοκληρώνοντας, θὰ θέλαμε νὰ εὐχαριστήσουμε θερμὰ τοὺς ἐλλογμωτάτους καθηγητὲς καὶ ἐγκρίτους ἐπιστήμονες –κληρικούς καὶ λαϊκούς, ὁμοδόξους καὶ ἑτεροδόξους, ἄνδρες καὶ γυναῖκες– ποὺ συνέβαλαν ἕκαστος ἀπὸ τὴ δική του ἐπιστημονικὴ ὀπτική στὸ ἀφιέρωμα αὐτό. Πιστεύουμε ὅτι ὁ ἐνδιαφερόμενος μελετητὴς μπορεῖ νὰ βρεῖ συγκεντρωμένες στοὺς δύο ἀφιερωματικούς στὴ Μεταρρύθμιση τόμους ποικίλες ὄψεις καὶ σύγχρονες ἐπιστημονικὲς προσεγγίσεις τοῦ θέματος, οἱ ὁποῖες εὐελπιστοῦμε νὰ προσθέτουν κάτι λυσιτελὲς στὴν προαγωγή τῆς ἔρευνας σὲ διαφόρους τομεῖς καὶ κλάδους τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης.

Ἀλέξανδρος Κατσιάρας

19. Ζηζιούλας, ὁ.π., σ. 109.